

רעיון לדרוש ולמחשבה: דעת ה'
וגם: פרק רביעי של פרקי אבות

I. דעת ה'

ישעיהו הנביא אמר: ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. וכן כמה וכמה פעמים מצינו בתנ"ך מושג נשגב זה של דעת ה'. ועקב חשיבותו הרמה של רעיון מרכזי זה ביהדות, כדאי להתבונן בו בכדי לבררו היטב. ומכיון שדברי תורה עניינם במקום זה ועשירים במקום אחר, נפן תשומת לבנו לדברי הנביא ירמיהו פרק ט' פס' 22-23.

וכה אמר הנביא:

כה אמר ה'
 אל יתהלל חכם בחכמתו
 ואל יתהלל הגבור בגבורתו
 אל יתהלל עשיר בעשרו
 כי אם בזאת יתהלל המתהלל
 השכל וידוע אותי
 כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ
 כי באלה חפצתי
 נאום ה'

ירמיהו כנראה אינו מתרשם לא מחכמה ולא מגבורה ולא מעושר. אין זכות לאלה שהשיגו אלה הקניינים, או שמן השמים ניתנו להם כמתנת חינוך, להתהלל בהם. רק על דבר אחד בלבד יש רשות לבן אדם להתהלל ולהתפאר, והוא: דעת ה'.

ולכאורה אינו מובן מדוע הנביא ממעט בערכם של שלשה אלה, הלא הם קניינים שאדם יכול להטיב לאחרים דרכם. וגם צריכים להבין את הקשר בין דעת ה' לפסוק האחרון, דהיינו שה' עושה חסד משפט וצדקה.

ועי' בסוף ספר מורה הנבוכים, ח"ג פרק נ"ד, שהרמב"ם מלמדנו שאם כי המטרה של מצות דעת ה' היא הכרת תכונותיו של ה' באופן שכלי, הסימן שהאדם הצליח במשימתו הוא שלמד ללכת בדרכי ה' ואימץ לעצמו מדות הרחמים של הקב"ה. כך שמי שזכה ל"השכל וידע אותי", ממילא גם הוא "עושה חסד משפט וצדקה בארץ".

ולפי זה נוכל להבין גישת הנביא לחכמה גבורה ועושר. אם מי שזכה לאלה מתפאר בהם אך ורק כתור קניניו הפרטיים, כמדות "חלוניות" גרידא, אין ראוי להתהלל בהם, כי לא באלה חפץ ה'.

אבל מי שיש לו שלשה אלה כתוצאה מדעת ה', כלומר שהם מושגים על-ידו כפקדון שחונן בהם מאת הא-ל החנון והרחום, ואינם נבדלים מחייו הרוחניים אלא הם פרות של דעת ה', אז באלה חפצתי, כי שלש המדות המנויות ע"י הנביא--חסד משפט וצדקה--מקבילות ממש לשלשה היסודות של חכמה גבורה ועושר.

כך, מי שזכה לחכמה שומה עליו החובה לעשות חסד לזולתו ועליו להתחכם ולחשוב מחשבות איך להטיב עם הברואים, כי לשם כך ניתנה לו החכמה מאת חכם הרזים. (וכידוע בעולם הספירות חכמה משפיעה לחסד). ומי שיש לו גבורה, עליו לעשות משפט (דהיינו: לעזור כמידת האפשר) לעשוק ליתום לגר ולאלמנה, כי כן דרכו של הבורא אשר לו הגבורה: "עושה משפט יתום ואלמנה". ולשם כך נוצר הגבור, ללכת בדרך בוראו. ומי שיש לו עושר, אחריותו היא לתת צדקה לעניים ולחם לרעבים.

ולכן מי שהגיע לדעת ה' והוא מושפע מעל בברכות החכמה והגבורה והעושר, הריהו מוכשר לעשות חסד משפט וצדקה. ואז, "באלה חפצתי נאום ה'" ואז ורק אז מותר לשלשה אלה להתהלל במדותיהם וקניניהם.

II. אבות, פ"ד מ"א. (הרציתי את הדברים בלונדון, אייר תשמ"ט)

איזהו חכם, גבור, עשיר, מכובד. ועי' ב"ברוך שאמר" לבעל "תורה תמימה" שהקשה ממשנה זו על הגמ' קדושין מ"ט ע"ב שההגדרות שם אינן תואמות אלה שבמשנה זו. ותירץ שבקדושין הכל תלוי בדעת המקדש והמתקדשת, שאמת-המדה היא ההגדרה הרווחת בין המון העם, אבל אבות מיועד לדיינים ולעילית שבעם, וההגדרות שבמשנתנו הן מעבר להשגת ההמון וכו' ע"ש.

והנה זה אמת, אבל קשה לי מדוע הגמ' בקדושין לא טרחה להגדיר גם את המכובד, כגון אם אמר התקדשי לי בטבעת זו ע"מ שאני מכובד, כדרך שהגמ' שם הגדירה את שלשה הסוגים האחרים, וגם כמה אחרים.

ובאמת יש להתפלא גם שהמשנה הביאה מכובד מאחר שירמיהו הנביא צמצם את עצמו רק לחכם גבור ועשיר, ולא טרח לדבר על התנשאות המכובד.

ורציתי לתרץ, שלמכובד אין הגדרה כפולה, אחת להמון העם ואחת לעילית, אלא הגדרה אחת בלבד (מי שמכבד את הבריות), ואין להתחשב בשום הגדרה נמוכה כדעת רוב בני אדם. ומאחר שיש רק הגדרה אחת, לא טרחה הגמ' להביא את המכובד היות וזה נזכר כבר במשנה באבות.

ועפי"ז נבין ג"כ מדוע הנביא השמיט את המכובד. והסיבה לזה היא שהמכובד שונה משלשה האחרים. חכם הוא בעל חסד, וגבור עושה משפט, ועשיר נותן צדקה, אבל מכובד הוא כולל את כולם--חסד ומשפט וצדקה--שמי שיש בכחו לכבד את הבריות, דהיינו להתיחס אליהם בכבוד רק עקב היותם ברואים ע"י הקב"ה בצלמו ובדמותו, אדם שכזה מגלה שלאמיתו של דבר הוא זכה ל"השכל וידוע אותי" והוא מכלול המדות שיש גם לחכם גם לגבור גם לעשיר.